

Originalni naučni rad

UDK 392.86:004.738.5]:[616.98:578.834"2020"

Nevena Milanović Minić\*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,  
Odeljenje za etnologiju i antropologiju

## „ZADOVOLJAVAJUĆE, ALI NI BLIZU”: ONLINE OPIJANJE TOKOM PANDEMIJE KOVID-19\*\*

**Apstrakt:** Socijalizacija uz konzumaciju alkoholnih pića predstavlja raširenu praksu širom sveta i najčešći je oblik provođenja slobodnog vremena u zapadnjačkom „stilu“ života. Prakse pijenja, kakve znamo i u kojima smo redovno sudelovali, su doživele prekid, te radikalne transformacije od početka pandemije kovid-19. U radu se, iz antropološke perspektive, pristupa pokušaju uspostavljanja posebnog oblika praksi pijenja – *online* opijanju, u periodu od marta do jula 2020. godine, kada su protivpandemijske mere bile uspostavljene i uložen je napor od strane institucija za njihovo dosledno sprovođenje. Kako druženje uz pijenje iziskuje element fizičke bliskosti, socijalna distanca je postala predmet valorizacije različitih (često opozitnih) društvenih grupa – od potpunog prihvatanja do kategoričkog odbijanja, ali istovremeno i razlog zbog kojeg *online* opijanje nije uspeo da „uhvati“ i zadrži slavu uobičajenih formi.

**Ključne reči:** antropologija alkohola, pijenje, prakse pijenja, online opijanje, kovid-19

### Uvod

Svakodnevne (i rekurentne) prakse pijenja alkoholnih pića spadaju u red onih oblika društvenosti koji su pretrpeli najradikalnije promene na početku pandemije kovid-19. Budući da izvorni oblik praksi pijenja zahteva direktan i kontinuirani socijalni kontakt, boravak (najčešće) većeg broja ljudi u ograničenom i (uglavnom) zatvorenom prostoru uz konzumiranje pića, tokom inicijalnog „talasa“ propisivanja mera od strane zdravstvenih institucija, postao je nemoguć. Kako su imperativ „samoizolacije“ i poštovanje socijalne

---

\* nevena.milanovic@f.bg.ac.rs

\*\* Tekst je rezultat druge godine rada na projektu Čovek i društvo u vreme krize.

distance kao vodećih (ako ne i osnovnih) restriktivnih mera postali prvi stub odbrane u prevenciji širenja zaraze kovidom-19, javna mesta okupljanja bila su, u prvom talasu pandemije, zatvarana, a privatna okupljanja zabranjena. Ovime je ukinut osnovni preduslov za sve one socijalne situacije koje uključuju pijenje kao vid zabave, međuljudske interakcije i provođenja slobodnog vremena. Kod najvećeg dela populacije, nagli prekid socijalnih odnosa, a posebno izlasci i pijenje koje je njihov integrativni činilac, indukovao je nezadovoljstvo, osećaje izolovanosti i usamljenosti, ali i revolt, te potrebu za inatom i kršenjem propisanih mera. Popularno nazvane još i korona-žurke, koje se sa zdravorazumskog stanovišta mogu smatrati „paradigmatskim ispoljavanjem neodgovornog zdravstvenog ponašanja u uslovima epidemije“ (Žikić 2021, 392), odjeknule su u medijima i javnosti kao primeri nesavesnog ponašanja u momentima kada se o samim rizicima oboljevanja i lečenju znalo vrlo malo. Međutim, kao što je cilj antropologije da istraži kulturnu pozadinu ovih ponašanja (Žikić 2021, 393) bez obzira na očevidnost rizika koje nosi odbijanje protivpandemijskih mera (iako rezultat toga može biti čak i smrtni ishod), i kosi se sa svim osnovnim principima empatije i brige za sebe/zajednicu, tako i socijalna distanca, kao naizgled zdravstvena, regulatorna mera oslobođena bremena kulture, biva upletena u mrežu kulturnih značenja. Jedan od fokusa ovog rada je da iz antropološke perspektive istraži značenja koja su (pri)dođata socijalnoj distanci kao osnovnoj protivpandemijskoj meri od strane onih koji su je prihvatili i promovisali na različite načine. *Online* opijanje pozicioniralo se kao jedan od tih načina.

Vremenski okvir ovog rada predstavlja period od marta do jula 2020. godine. Razlog ovakvog odabira se poklapa sa važnim datumima koji su obeležili početak pandemije na tlu Evrope, i naravno i u Republici Srbiji. Šestog marta 2020. godine u Srbiji je zabeležen prvi slučaj zaražene osobe virusom SARS-CoV2, vanredno stanje uvedeno je 15. marta, a policijski čas 18. marta.<sup>1</sup> Škole su zatvorene, radno vreme je ograničeno, zatvoreni su svi ugostiteljski objekti 21. marta<sup>2</sup>, i kretanje je bilo zabranjeno od 17 časova do 5 časova izjutra (pensionerima je bio zabranjen izlazak u potpunosti, izuzev u periodu od nekoliko časova izjutra za potrebe dnevnih nabavki). Iako je 7. maja vanredno stanje ukinuto, u narednim nedeljama krizni štab predlagao je pooštavanje mera, koje su se sporadično uvodile i ukidale, nekad i sa zakašnjenjem od nekoliko nedelja od predloga lekara u kriznom štabu. Sa letnjim mesecima i mogućnošću kretanja i boravka na otvorenom, protivpandemijske mere izgubile su na snazi i značaju, čak i kod onog dela populacije koji ih je revnosno sprovodio i promovisao u periodu od marta do jula 2020.

1 <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/koronavirus-u-srbiji-kako-je-izgledao-put-od-prvog-do-milionitog-slucaja-kovida-19/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine

2 <https://experta.rs/zatvaranje-ugostiteljskih-objekata-od-21-03-2020-godine/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine

U inicijalnom periodu pandemije kovida-19 javlja se i porast upotrebe termina „nova normalnost“, koji je trebalo da označi rekonfiguraciju svakodnevice u uslovima pandemije. „Nova normalnost“, iako nije termin koji je nastao isključivo u vezi sa pandemijom kovida-19, već u Americi nakon Prvog svet-skog rata kao označitelj novog doba društva i ekonomije nakon ratne krize (v. Trifunović i Đorđević 2022), sa kovidom-19 postaje opšteprihvaćen. U novonastalim okolnostima sada življene „nove normalnosti“ sve ljudske delatnosti poprimaju drugačiji oblik, od kojih neke doživljavaju i apsolutnu obustavu, kao što je to bio slučaj sa izlascima u grad, i, posledično, pijenjem u društvu kao vidom provođenja slobodnog vremena (večeri, vikendi) u toku radne nedelje. U iščekivanju najavljene delotvorne vakcine koja bi mogla da „novu normalnost“ učini prihvatljivijom i ne tako radikalnom, javlja se i oštra polarizacija javnosti u pogledu odnosa prema vakcinaciji. Iako dostupnost vakcina u zapadnoevropskom području mahom ne predstavlja problem, odbijanje vakcinacije je kompleksan fenomen koji se pre svega temelji na gubitku poverenja u javne institucije i nauku kao nosioce autoriteta. Ovde svoj nesebičan doprinos daju i društvene mreže putem kojih se munjevitom brzinom šire (dez)informacije o potencijalnim prirodnim lekovima, štetnosti vakcina, teorijama zavere, kroz najrazličitije sadržaje, među kojima prednjače *Facebook* grupe, *Instagram* objave, cirkularne poruke sa pozivanjem na izmišljene autoritete čije glasove „farmakomafija“ namerno prigušuje. Kako navode Trifunović i Đorđević, važan zadatak društveno-humanističkih nauka, pa i antropologije, jeste da uoči i objasni takve pokrete poput anti-naučnog, ili krizu poverenja u institucije (isto, 525). Međutim, nije samo kolektivno iskazivanje inata manifestovanjem nebrige za svoje zdravlje (Žikić 2021, 393) imalo svoje glasnogovornike i svoje prakse, poput igranja kola i ilegalnih okupljanja (korona-žurki). Dobar kontingent stanovništva u Srbiji (i svetu) iskazivao je putem društvenih mreža svoje neupitno i nepoljuljano poverenje u naučni legitimitet. Želeći da podrže protivpandemijske mere, naročito fizičko/socijalno distanciranje, ovaj deo populacije iznalazio je različite maštovite i inovativne načine da se izbori sa psihološkim poteškoćama koje bi usamljenost usled distanciranja mogla da donese. Neke od tih praksi opisala sam u tekstu o imperativu „brige o sebi“ i postizanju emotivnog i fizičkog blagostanja tokom pandemije (Milanović 2021). Praksa koja je takođe našla mogućnost ostvarenja u *online* sferi jeste pijenje, putem različitih platformi (najčešće *Zoom*-a i *Skype*-a). U tekstu ću, na primeru tri *online* susreta za „cirkanje“ (kao i razgovora koji su usledili po ukidanju vanrednog stanja i određenih protivpandemijskih mera) u kojima sam i sama učestvovala, opisati i analizirati *online* opijanje kao *krnju praksu*. Pokazaću kako se ona nije uklopila u opšteprihvaćeni svakodnevn diskurs o normativnom (nasuprot devijantnom) pijenju, te kako je iminentna fizička bliskost tj. društvenost nužan preduslov za kategorizaciju pijenja kao normalnog, i samim time u koliziji sa principom socijalnog distanciranja.

## Važnost supstance i od nje neodvojiva društvenost

Kada pokušavamo da definišemo i objasnimo važnost i značaj alkoholnih pića u nekom društvu (ili pak globalno), moguće je otići veoma daleko unazad tragom čovečanstva – do samih začetaka velikih migracija stanovništva, koje je, prateći rečne tokove, naseljavalo priobalja jezera, mora, okeana, reka, ne bi li vodni potencijal iskoristilo za pijaću vodu, irigacione sisteme, navodnjavanje, i, posledično – korišćenje useva za proizvodnju različitih pića (Morris 1998, 1). Međutim, do takve, intencionalne proizvodnje mnoštva i obilja alkoholnih pića od samog (veruje se, slučajnog) otkrića fermentacije dug je put. Teorije o tome ko je i kada prvi probao prezrelo (prirodno fermentisano) voće/žitarice i shvatio njihov uticaj na ljudski organizam i promene u ponašanju se uglavnom svode na pretpostavku o posmatranju slonova i majmuna koji su u svojoj ishrani redovno koristili fermentisano voće i, takoreći, napijali se (tzv. *drunken monkey* teorija; Dudley 2014). Jednom kada je čovek ustanovio tu „magičnu“ vezu između unosa takve supstance i izmenjenog ponašanja, rođenje alkoholnih pića i svih društvenih praksi u kojima ono učestvuje bilo je na „horizontu čovečanstva“ (Morris 1998, 1–2). Iako istorijski i biološki dokazi ostaju na nivou spekulacije kada je reč o tome gde i kako se tačno desila prva namerna proizvodnja veće količine alkoholnog pića ili sakupljanje već fermentisanog voća za potrebe zajedničke konzumacije (Dudley 2014, 69), direktan dokaz o namenskoj proizvodnji za potrebe neke zajednice datira iz neolita (Mesopotamija i kineska provincija Henan) gde su pronađeni brojni ćupovi na više arheoloških nalazišta. U ovim posudama, ostaci fermentisanog ječma, grožđa, pirinča i meda svedoče o proizvodnji kvantiteta za posebne namene: slavlja, okupljanja i društvene događaje. Ljudi su, dakle, veoma rano na svom civilizacijskom putu naučili da prave alkoholna pića, i iako je do spoznanja hemijskog sastava – etanola – i njegovih učinaka trebalo da prođe još nekoliko desetina hiljada godina, shvatili su da je alkoholno piće nešto *posebno* za pojedinca i zajednicu, da ga treba skladištiti, unapređivati opremu za proizvodnju i čuvanje. Čovek Starog Sveta eksperimentisao je sa namirnicama koje sadrže veće količine šećera i, posledično, spravljao pića sa različitim udelom (procentom) etanola. Među tim „starim“ i prvobitnim pićima prednjačili su pivo i vino (v. Rosso 2012; Gately 2008). Utkanost alkoholnih pića u svaku poru društva i socijalne aktivnosti možemo, dakle, smatrati delom ljudske svakodnevice baš od Starog Sveta (v. npr. Boyle et al. 2013; Heršak i Adžija 2013). Pivo (zvano *hqt* od početaka dinastije) se, recimo, u starom Egiptu koristilo kao nadoknada za rad/fizičke poslove među „običnim“ narodom, dok pojedini autori smatraju da su pripadnici elitnih staleža na svojim večerama mogli poslužiti čak 24 vrste vina, razlikujući belo i crveno, kao i varijacije od grožđa i nara (Ghaliounqui 1979, prema: Boyle et al. 2013, 57), najpre u gradu Hierakonopolisu, gde je otkrivena i prva pivnica (oko 3400 godina p.n.e.) (Gately 2008, 15). Ne ulazeći dalje u kompleksnost značaja alkoholnih pića u Starom Svetu i dijahronijsku perspektivu o piću kroz civili-

zacijski tok, od suštinske važnosti jeste opažanje i prepoznavanje onoga što je i danas opstalo kao srž društvene komponente: ljudi su odvajkada koristili alkoholna pića u velikim količinama i to u: a) naročite svrhe (u obrednim ritualima, ceremonijama, ritualima životnog ciklusa poput rođenja, imendana, smrti...), i u b) profanim društvenim prilikama (pivo kao deo trpeze ili nadoknada za fizički rad).

Ukoliko bismo, za potrebe ovog rada, pokušali da brojčano iskažemo popularnost i omraženost alkoholnih pića i skaliralimo ih na savremeni svet, te kvantifikujemo stavove prema alkoholu kako bismo stekli opštu sliku o konzumaciji, susreli bismo se sa ogromnom stopom ambivalentnosti. Alkoholna pića prednjače kao najupotrebljavanija psihoaktivna supstanca (Milanović 2019a, Douglas 1987, Heath 1987, Wilson 2005) i figuriraju kao najčešći krivac za masovne panike zbog bolesti (mentalnih i fizičkih) koje se povezuju sa njihovom zloupotrebom (Dietler 2020, 175). Procenjuje se da trenutno postoji preko 2.4 milijardi „aktivnih korisnika“ (ugrubo – jedna trećina svetske populacije) koji godišnje troše preko 6.1 litara čistog alkohola po glavi stanovnika starijeg od 15 godina (isto, 174). U Evropi i SAD ova cifra se udvostručuje na 50–85% odraslog stanovništva sa preko 12 litara alkohola po glavi stanovnika (isto, 175). Daje se zaključiti da je ispijanje alkoholnih pića (tj. opijanje) veoma raširena i popularna društvena praksa, ali isto tako i osuđivana i ozloglašena praksa, do te mere da je u izvesnim zajednicama i državnim režimima u potpunosti zabranjena. Ovaj disparitet (od izuzetne popularnosti i hvale do potpune zabrane) i ambivalentnost prema alkoholnim pićima su predmet antropološkog istraživanja, jer naizgled kontradiktorni stavovi i vrednosti koji se u određenom vremenskom/istorijskom trenutku promovisu, nisu ništa drugo do svakodnevni diskurs o nekoj društvenoj pojavi.<sup>3</sup>

Ambivalentni odnos (poželjno:nepoželjno pijenje) koji kultura i društvo gaje prema alkoholu proizilazi iz činjenice da se alkoholno piće tretira kao simbolički stožer, i poseduje izvesni socijalni kapital kojim je moguće manipulirati (Milanović 2019a, 13). Ovakav odnos prisutan je bezmalo u svim društvima koja poznaju proces proizvodnje alkoholnih pića, a jedna od najuočljivijih artikulacija tog odnosa ogleda se u tome na koji način, kada, i koje društvene grupe su posedovale moć i/ili pretendovale da neku praksu/formu pijenja pred-

---

3 Znanje koje se formiralo oko koncepta pijenja bilo je pod snažnim uticajem prirodnih nauka i paradigmi koje su svoje teorijske postavke crpele iz farmakologije, dizihibitorske hipoteze o alkoholu i fokusa na alkoholu kao opijatu; kumulativno se oblikujući od 19. veka naovamo, ovo znanje prošlo je „zdravorazumski“ (svakodnevni) diskurs o alkoholu, odnosno, njime se služimo kako bi dali smisao onome što se dešava u našim telima kada pijemo. Međutim, ovaj hemijski determinizam, izuzev što ima moć da ponudi objašnjenja za očigledne ishode intoksikacije alkoholom, poput nesvesnog stanja ili smrti kao posledice trovanja alkoholom, ne objašnjava kompleksni set socijalnih značenja koja utiču i direktno oblikuju ponašanje tokom pijenja. U tom smislu, antropologija je ponudila uvid u kulturološku „nadgradnju“ pijenja kroz podatke o kros-kulturnim varijabilnostima i raznovrsnosti praksi oblikovanih posredstvom alkoholnog pića kao medijatora (Milanović 2019a, 49–50).

stave kao poželjnu ili nepoželjnu. Takva manipulacija simboličkim kapitalom pića i pijača služila je za afirmaciju, manipulaciju ili dekonstrukciju određenih ideja i ideala, a time i potvrdu/osporavanje individualnih ili kolektivnih identiteta. Tokom inicijalnog perioda pandemije kovida-19, u periodu od marta do jula 2020. godine, svetska i domaća javnost se, u iščekivanju delotvornih vakcina, snažno polarizovala na dve grupacije: one koji su zastupali i podržavali protivpandemijske mere (posebno fizičko/socijalno distanciranje) pozivajući se na doslednost naučnih principa, te one koji su zauzeli skeptičan stav prema pandemiji uopšte i prkosili propisanim merama, smatrajući da je na delu „farsa farmakomafije“, teorija zavere ili pokušaj kontrole i zastrašivanja populacije nepostojećim virusom. U ovom radu, pažnja će biti usmerena na prvu grupaciju. Iako je do podataka tokom vanrednog stanja u Srbiji bilo nemoguće doći klasičnim antropološkim metodama – poput posmatranja sa učestvovanjem ili intervjua – za ideju o *online* opijanju ovo nije predstavljalo prepreku, budući da se kompletna društvena aktivnost obavljala upravo u digitalnoj sferi.

## Parasocijalni identiteti, društvenost i pijače – kako ih spojiti?

Digitalni „svet“ pijača (pre svega praćenje izlazaka i napijanja) na društvenim mrežama zapravo nije pojava koja se da povezati isključivo sa početkom pandemije kovida-19. Istraživanja pokazuju da ljudi, posebno mlađa populacija, na društvene mreže kači ogroman broj objava koje imaju veze sa izlascima i napijanjem (Hendriks et al. 2020), kao i da ovakve objave dalje recipročno utiču na povećanje popularnosti praksi napijanja (isto, 2020). Ove objave – u vidu slika sa propratnim opisom (*caption*) ili direktnog prenosa iz izlaska i snimanje pijanih situacija na *Instagram story*-jima ili *Facebook live*-u<sup>4</sup> postali su neizostavan sadržaj gotovo svačijeg privatnog profila, bilo da eksplicitno pokazuju scene pijanstava, ili samo fragmente (scene ležanja na trotoaru, povraćanja, onesveščivanja, tuče, ljubljenja/flerta...). Na *Instagram* platformi čak postoji profil *drunkpeopledoingthings*<sup>5</sup> („pijani ljudi rade stvari“), sa preko deset miliona pratilaca, a koji služi isključivo kačenju snimaka ljudi u alkoholisanom stanju. Snimci su ono što se može nazvati „eksplicitnim sadržajem“ – ljudi padaju, povraćaju, uriniraju, povređuju (namerno i nenamer-

4 *Instagram story* ili Instagram priča je kratak video zapis/slika koja ima trajanje od 24 časa, i korisnicima platforme uglavnom služi da predoče svetu šta rade u datom trenutku (in-real-time). Moguće je podesiti auditorijum tako da određene priče budu vidljive samo za određeni krug pratilaca koji je u podešavanjima označen kao „bliski prijatelji“. Na takve vrste priča obično se „kači“ osetljiv sadržaj, među kojim je često i pokoja „pijana priča“. Slično važi i za *Facebook live*, snimak koji u realnom vremenu prenosi dešavanja putem *streaming*-a svim vašim prijateljima, celokupnoj FB javnosti (*public* podešavanja) ili samo određenom broju njih (*custom* podešavanja).

5 <https://www.instagram.com/drunkpeopledoingthings/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine

no) sebe i druge, krše zakon, i remete javni red i mir. Jednom rečju, na tom profilu, ali i na mnogim profilima privatnih korisnika, beleže se i objavljuju scene bahatog i razuzdanog ponašanja, koje se povezuje sa nepoželjnim i neprimerenim obrascima pijenja, ali se isto tako, izaziva „skandalizovanje“ nad viđenim sadržajem, koje prate osećanja ushićenosti, „transfera“ neprijatnosti, podsmeha. Zabava i životni stil koji promoviše partijanje postali su jedni od najpoželjnijih elemenata kojima se brendira „mladost“: provod, nedostatak odgovornosti, spontanost, društvenost su preduslovi za formiranje identiteta koji iskazuje „posvećenost“ zabavi i užitku (Milanović 2021, 31). Društvenost je, razume se, u slučajevima izlaska i napijanja, *iminentna*. Fizička bliskost i brisanje granica između kulturno prikladnih iskazivanja te bliskosti su nužni činiooci praksi pijenja. Stranci koji postaju prijatelji, flertovanje ili „muvanje“ sa osobama koje se sreću prvi put (među nepoznatima), odlazak u toalet sa strancima, deljenje pića, čašćavanje onih koje smo tek upoznali... tek su neki od primera zbog kojih se alkoholno piće smatra „društvenim lubrikantom“. U okviru društveno-humanističkih istraživanja, pa i antropologije, o alkoholu i pijenju govori se u terminima „pijačkih prilika“, odnosno, o situacijskim aspektima kulture pijenja (v. Milanović 2019b). Prilike za pijenje ništa drugo do segmentirani vremenski period u okviru kojeg se piće konzumira. Navešćemo nekoliko primera iz sopstvene kulture: vikend-izlasci, rođendani, punoletstva, svadbe, sahrane, slave, napijanje zbog raskida veze, napijanje tokom sportskih događaja/utakmica, kafanski izlasci, proslava Nove godine, kućne žurke, mala/velika matura, proslave odbrane završnih radova na fakultetu... povodi mogu biti razni, ali je svaki ograničen na određeno vreme i mesto u okviru kojih se pijenje odigrava. Prilike su povezane sa posebnim, izuzetnim vremenima i društvenim događajima, a nazivaju se još i tipičnim prilikama/povodima (što implicira pretpostavku da je pijenje i napijanje u takvim situacijama društveno odobreno, štaviše i poželjno). Kada nešto nazovemo „tipičnom prilikom za pijenje“, upotrebili smo heurističku alatku da referišemo na kulturni događaj koji u našim misaonim procesima evocira poznate slike i predstave i očekivani ishod, u ovom slučaju – napijanje. Na taj način reprodukujemo naučeni kulturni sadržaj, tj. sada već *kulturno znanje* kako bismo pojednostavili kompleksnu i dinamičnu praksu kao što je pijenje. Jednom rečju, napravili smo mentalnu prečicu posegnuvši za poznatim i utkanim kulturnim znanjem koje crpimo iz usvojenih društvenih konvencija. *Online* pijenje je trebalo da zameni kulturno prepoznate prilike za pijenje i objedini ih kroz parasocijalnu vezu tj. parasocijalnu društvenost. Ukoliko usvojimo premisu da su društvene mreže u toj meri naturalizovane i utisnute u svakodnevicu, tako da predstavljaju ekstenziju sopstva, *online* pijenje bi trebalo sasvim uspešno da „čučne“ na mesto prilika za pijenje. Međutim, to nije bio slučaj; spona koja čini mentalnu prečicu ka poznatim i usvojenim kulturnim sadržajima je bila narušena upravo zbog nepostojanja iminentne socijalne bliskosti, te je došlo inkompatibilnosti između namere i prakse.

## Spajanje naizgled kompatibilnih, ili: zašto je *online* opijanje neuspeli projekat?

Opisaću tri prilike koje sam navela kao etnografski materijal. Iako u klasičnom smislu ne predstavlja opservaciju sa participacijom, već posredno učestvovanje, ni sam čin pijenja nije u svom izvornom društvenom obliku, već je „preseljen“ u digitalnu sferu. Sva tri pijačka susreta odigrala su se na *Zoom* platformi, dva u dva u aprilu 2020. godine, i jedan u maju 2020. godine. Učesnika je ukupno bilo 11. Sva tri susreta organizovana su u okviru grupe prijatelja sa kojima se privatno družim tačno deset godina. Na ideju za *online* pijenje došli smo dopisujući se na *Viber* grupi u kojoj inače komuniciramo i dogovaramo se za buduća viđenja. Kako smo shvatili da se viđanje uživo neće desiti u skorijem periodu, K.Š. (32) je predložila da organizujemo *Zoom* pijenje, rekavši da je to već nekoliko puta uradila sa prijateljima koji su se nedavno preselili u SAD, i da je to tamo već izvesno vreme sasvim ustaljena praksa. Nas osmoro iz grupe je prihvatilo predlog i organizovali smo *Zoom* sastanak prvog vikenda u aprilu. U tom trenutku, pandemija je bila u samom početku, broj zaraženih je bio nizak u odnosu na onaj koji će uslediti narednih meseci, ali strah koji smo delili među sobom zbog neizvesnosti situacije, zbog brige za svoje ukućane i prijatelje, prevashodno starije, bio je na svom vrhuncu. U prva dva *Zoom* sastanka učestvovalo je osmoro, a zatim devetoro ljudi, od kojih je najmlađa imala 32 godine, a najstarija 61 godinu. Dogovor je bio takav da svako u toku ograničenog radnog vremena prodavnica pribavi dovoljnu količinu alkoholnog pića za sopstvene potrebe. Svako bi sedeo kod kuće, za svojim ekranom, pripremvši alkoholno piće i eventualno nešto za jelo, te bi se tako „spreman“ priključio sastanku. Sastanak izgleda tako što se na ekranu deli svačiji video zapis u realnom vremenu. Po prvi put u istoriji našeg druženja, sedeli smo kod kuće za svojim računarima, gledali jedni u druge preko monitora, kao što bismo to radili nekada sa prijateljima ili rođacima iz inostranstva. To je bio svačiji komentar kada smo se uključili u sastanak, da nam je drago što se „kako-tako vidimo“ (S.T, 61). Izneli smo sopstvena viđenja u pogledu promene u svakodnevicu, zatvaranju radnji, nemogućnosti izlaska napolje, straha za starije članove porodice i prijatelje, nezadovoljstva i bunta što ne možemo da izvedemo svoje kućne ljubimce u večernje šetnje. Prvi je P.R. (59) pokušao da „popravi“ sumornu atmosferu, rekavši da se za ovaj sastanak već „pripremio“: „ja sam već zagrejan, dok sam čekao da se svi priključite trgnuo sam par na brzinu, one moje domaće divlje kruške“. Razgovori koji su potom usledili su bili zapravo prisećanja na naše planinarske ture na koje smo zajedno išli, i izlaska u kafane koje su se uvek završavale napijanjem. Prepričali smo nekoliko takvih planinarenja i izlazaka, detaljno opisujući ko se kada najviše napio, šta je tačno radio, kako je S.P. (34) upao u hladan potok na planinarenju jer je evidentno već bio „cirke“... priče o našim dogodovštinama iz pre-kovid-ere su se nizale, i nakon tri produžena sastanka<sup>6</sup> završili smo naše *online* pijenje prisećajući se realnih doga-

6 Sastanak na Zoom-u bez pretplate ograničen je na sat vremena.



đaja – napijanja koja su se „zaista desila“ (K.V, 61). Opšti osećaj na kraju sastanka zaključila je S.T. – „da nam je bilo lepo ali da nije to to“, uz rečenicu „volela bih, brate, da ste tu pored mene svi sada, i da mogu da vas i zagrlim, i poljubim, i da se kucnemo ovom čašom, i sve ovo što sad ne možemo (psovke)“. Gorak post-festum osećaj koji smo svi delili nakon sastanka ogledao se u činjenici da, iako smo uspeli da se povežemo, „suštinski nismo ništa uradili“ (kako je to kasnije u razgovorima prokomentarisala K.Š). Drugi sastanak organizovali smo odmah sledećeg vikenda, složivši se da je to jedini način da ostanemo u kontaktu bez da ugrozimo jedni druge. Od izuzetne važnosti isticao se kontinuitet u našem druženju, iako smo svi kolektivno delili i priznavali osećaj otuđenosti. S.P. je istakao da je to „privremeno i da time pokazujemo odgovornost ne samo prema sebi, već i prema svima onima koji se za nas bore u ovom momentu“ (mислеći na doktore i potencijalno opterećenje zdravlja, koje će zapravo tek uslediti; do nas su u tom momentu pristizali strašni izveštaji iz Italije, i sve o čemu smo mogli da razmišljamo jeste da nam se ne dogodi takav scenario). Sa ovim iskazom svi smo se složili. Važan podatak jeste da smo svi bili složni oko mišljenja da treba imati poverenja u nauku i struku (ali ne i državne institucije, zbog čega sami moramo preuzeti odgovornost za ono za šta možemo, a to je upravo bila socijalna distanca), i da ovo izmenjeno stanje ne može zauvek trajati. Trećem sastanku pridružili su se naši prijatelji iz SAD, bračni par. Na poslednjem sastanku nas je ukupno bilo 11. Podelili su sa nama svoje viđenje novonastale situacije, osećaja izolovanosti zbog distanciranja, i uz šalu pričali o tome kako više ne znaju „kad je vreme za cirkanje a kad ne“:

„jutros sam, evo kažem jutros jer je bilo jutro, praktično podne, za mene je to jutro, otvorila sam *Aperol*, natrpala leda u čašu i popila. Poptuno sama! Sama samcijata... I drmnuo me je (smeh). Pa vidiš već da svi kače po *Instagramu* da se više ne zna kad se cirka a kad ne, mislim delom je to zbog toga što su ljudi poludeli, ali sve se izokrenulo, tako da...“ (M.L, 29)

U razgovorima koji su usledili uživo nakon ukidanja vanrednog stanja, i kada smo se (konačno) našli uživo na otvorenom tokom jula meseca 2020. godine, K.Š. je zaključila o našim *online* pijančenjima da je „bilo zadovoljavajuće, ali ni blizu prave stvari“.

U iskazima poput: „preuzeti odgovornost na sebe i pokazati je prema svima drugima“, „više se ne zna kad se cirka a kad ne“, „bilo je zadovoljavajuće, ali ni blizu“, „sve ono što smo tada mogli a sada ne možemo“ su delovi kulturno kodiranih poruka (Žikić 2021, 393) koje nam odašilju vladajuće vrednosti, u datom momentu važne, ili barem one koje je važno manifestno pokazati. Skrinovi *Zoom* sastanaka postali su viralni i preplavili društvene mreže sa *heštegovima*<sup>7</sup> #socialdistancing, #takecare, #selfcare i slično. Komuniciranje obavljene

---

7 Izraz „(it/something) went viral“ (postati viralan) znači da je neki fenomen za kratko vreme postao trend koji praktikuje veliki broj ljudi, uz istovremeno deljenje i broj pregleda na društvenim mrežama. Kako bi objave bile vidljivije, označavaju se heštegom (hashtag), koji omogućava da se sve objave označene isto pronađu brže i samim tim dostignu još veću preglednost (Milanović 2021, 132).

prakse pijenja (*post-festum* ili *in-real-time*) obavlja se posredstvom „svedočenja” fotografijom/video zapisom na *Instagram* ili *Facebook* profilu (u vidu objave ili pomenutih priča). Promatranje digitalnog okruženja iz antropološke vizure u poslednje dve decenije kreće se ka priznanju da prostori interneta nisu fiktivni, izmešteni svet, nadogradnja ovostranog, gde ljudske interakcije postoje, ali nemaju pravu vrednost kao u „stvarnom” fizičkom svetu. Internet kao mesto stvarnopostojećih međuljudskih interakcija više nije „virtuelni” i „nepravi” svet u odnosu na opipljivi, „stvarni” svet. Najvažnija tekovina antropoloških istraživanja interneta poslednje dve decenije je ukidanje granice između virtuelnog i realnog, što nam otvara vrata za široko polje holističkih etnografskih istraživanja interakcija između ljudi i digitalnih tehnologija (Radivojević 2020, str. 429), ali prvenstveno između tih ljudi na digitalnim pejzažima kao mestima koja ljudi naseljavaju (Radivojević 2020, str. 429). Legitimno je postaviti pitanje zbog čega *online* pijenje nije rezonovalo i razvilo popularnost kao praksa koja se vrši uživo i neposrednim ljudskim kontaktom; smatram da odgovor treba tražiti u opšteprihvaćenom diskursu koji pijenje deli u binarnu strukturu: normativno i devijantno. Društveni konsenzusi koji imaju moć da jednu praksu podele na „normalnu” i devijantnu, jesu društvene norme. Norme ili normativna ponašanja predstavljaju dakle konvencije, društvene konsenzuse (Savic et al. 2016, 6), koja se u znanju pojedinca kumuliraju kroz učenje i socijalizaciju u korpus znanja, te potom služe kao depo kulturoloških pravila, od kojih odgovarajuće treba primeniti u određenoj situaciji u kojoj se konzumira alkoholno piće. Na ilustrativnom primeru, ovo znači da postoje bazične pretpostavke o a) dobroj i poželjnoj (normalnoj) konzumaciji alkohola i b) zloupotrebi, devijantnom (ne-normalnom) korišćenju, ekscesivnoj konzumaciji. Između konzumacije alkohola i formi društvenosti koje ona oblikuje postoji čvrsta, takoreći neraskidiva veza. Ova veza proizilazi iz činjenice da je „sočivo” kroz koje se alkohol promatra i procenjuje zapravo okvir u kojem istovremeno figuriraju zakoni, stavovi i norme koji uključuju i (relativno) striktno konvencije o tome šta konzumaciju alkohola određuje kao pogodnu u datom kontekstu, i/ili je ograničava. Pre svega, kontekst *online* pijenja podržava socijalno distanciranje kao vid odgovornog ponašanja, i u njega učitava određene vrednosti: pretpostavljenu emancipovanost, obrazovanje, poverenje u nauku. Međutim, ove vrednosti, prenesene na plan prakse pijenja, ne znače apsolutno ništa, tj. njihovo značenje u izmenjenom kontekstu (koji nema veze sa održavanjem zdravlja, zaštitom od zaraze kovidom-19 i poštovanjem mera) se gubi. Drugi problem ogleda se u gubitku ustaljenih svakodnevnih struktura, rutina i uobičajenog protoka vremena – tj. društvenoj konstrukciji vremena. Jednostavnije rečeno, jednom ustanovljeno i društvenim prećutnim dogovorom prihvaćeno vreme u koje ljudi piju predstavlja drugi ključni parametar, pored društvenosti. Vreme (u smislu podele na rad i dokolicu, kao i određenu priliku – vikend, slavlje, tuga...) i društvenost su dva ključna parametra koji, interagujući, oblikuju prakse pijenja i čine da situaciju prepoznavamo kao „odgovarajuću”. U kognitivnom smislu, to bi značilo da bismo se osećali neprijatno ukoliko bismo, u 10 časova izjutra, otišli u obližnju kafanu i napili se, bez društva i sami; isto tako, osećali bismo se na poznatom

terenu ukoliko se u petak uveče nalazimo sa prijateljima u gradu na piću. Dru- gim rečima, pijeње je čin koji poprima veoma različita značenja i konotacije u zavisnosti do toga gde se i kada se odigrava. Ono što ljudi osećaju i iskazuju kao stav povodom povodom prosuđivanja sopstvenog i/ili tuđeg zavisi umno- gome od mesta (okruženja) i vremena i evaluacije istog uz pomoć baratanja usvojenim kulturnim znanjem.

## Zaključak

Možemo se zapitati da li je zaista univerzalni izazov i iskušenje čoveka da izbegne teške životne situacije i okrutnu stvarnost tako što će upotrebiti alkohol kao energetsko sredstvo, zajedno sa njegovom mogućnošću da „ublaži“ osećaj napetosti. Igor de Garine smatra da ova oniprisutna „činjenica“ može biti in- terpretirana kao posledica samosvesnosti ljudskih bića, te iz nje proistekle želje/ nagona da se ista suspregne ili se od nje pobjegne. Postizanje individualnog ili kolektivnog psihološkog stanja u kojem većina inhibicija iščezava u okviru pri- jateljskog okruženja grupe ljudi koja konzumira alkohol *jeste* gotovo univerzal- no prihvaćena pojava (de Garine i de Garine 2001, 3). Izostanak prijateljskog okruženja, tj. izostanak društvenosti kao ključnog parametra u oblikovanju normativne prakse pijeња ne znači da se *online* pijeње kvalifikuje za etiketu devijantnog ponašanja. Preciznije, izostanak društvenosti u kontekstu pijeња znači da dolazi do kognitivne disonance – do inkompatibilnosti namere i prak- se. Namera da se protivpandemijske mere (socijalno distanciranje) poštuju i time iskaže pripadnost određenom delu populacije (onome koji nije izgubio po- verenje u nauku i njen legitimitet) ne rezonuju u kontekstu pijeња kao prakse za čije je uspešno sprovođenje neophodna upravo socijalna bliskost.

## Literatura

- Anderson, Peter i Baumberg, Ben. 2006. *Alcohol in Europe. A public Health Perspective*. United Kingdom: Institute for Alcohol Studies.
- Boyle, Peter, Boffetta, Paolo, Lowenfels B. Albert, Burns, Harry, Brawley, Otis, Zatonski, Witold, i Rehm, Jurgen. 2013. *Alcohol, Science, Policy, and Public Health*. Oxford: University Press.
- De Garine, Igor i de Garine, Valerie (eds). 2001. *Drinking: Anthropological Approaches*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Dietler, Michael, 2020. „Alcohol as Embodied Material Culture: Anthropological Reflections on the Deep Entanglement of Humans and Alcohol“, u: Hockings, J. Kimberley i Dunbar, Robin (eds). 2020. *Alcohol and Humans. A Long and Social Affair*. Oxford: University Press.
- Douglas, Mary, (ed.). 1987. *Constructive Drinking*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dudley, Robert. 2014. *The Drunken Monkey. Why We Drink and Abuse Alcohol*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

- Gately, Ian. 2008. *Drink. A Cultural History of Alcohol*. New York: Gotham Books.
- Heath, Dwight. 1987. „Anthropology and Alcohol Studies: Current Issues“, *Annual Review of Anthropology* (16): 99–120.
- Hendriks, Hanneke, van den Putte, Bas, Gebhardt, Winifred A. 2018. „Alcoholposts on Social Networking Sites: The Alcoholpost Typology“. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking* (21)7: 463–467.
- Heršak, Emil i Adžija, Maja. 2013. *Sveta pića: od medovine do čaja*. Biblioteka Naslijeđe, Zagreb: TIM press.
- Milanović, Nevena. 2019a. *Od konzumiranja alkohola do kulturne konceptualizacije pijenja: antropološko istraživanje na primeru populacije mladih u Beogradu*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Milanović, Nevena. 2019b. „Konstrukcija pijenja kao društvenog problema“. *Antropologija* 19 (2): 37–56.
- Milanović, Nevena. 2021. „Binge drinking: pogled na „pošast“ iz antropološke perspektive“. *Antropologija* 21(3): 23–33.
- Morris, Desmond. 1998. *Social and Cultural Aspects of Drinking. A report to the European Commission*. Oxford: The Social Issues Research Centre.
- Radivojević, Sonja. 2020. „(De)kolonizacija digitalnog okruženja: internet i novi(ji) mediji kao mesta savremenih antropoloških istraživanja i kako im etnografski prići“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 68(2), 419–438.
- Rosso, Ana Maria. 2012. „Beer and Wine in Antiquity: Beneficial Remedy or Punishment Imposed by the Gods?“. *Acta med-hist Adriat* 10(2): 237–262.
- Michael Savic, Robin Room, Janette Mugavin, Amy Pennay i Michael Livingston, 2016. „Defining ‘drinking culture’: A critical review of its meaning and connotation in social research on alcohol problems“. *Drugs: Education, Prevention and Policy*: 1–14. Taylor and Francis.
- Trifunović, Vesna i Đorđević, Ivan. 2022. „Kultura ‘nove normalnosti’ – značenje i upotreba pojma“. *Glasnik Etnografskog Instituta SANU* 69(3): 519–530.
- Žikić, Bojan. 2021. „Kognitivna i medicinska mizantropologija: korona žurke i kolo kod spomenika“. *Etnoantropološki problemi* 16(2): 391–420.
- Wilson, Thomas. 2005. ed. *Drinking Cultures: Alcohol and Identity*. Oxford, New York: Berg

#### Izvori:

- <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/koronavirus-u-srbiji-kako-je-izgledao-put-od-prvog-do-milionitog-slucaja-kovida-19/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine
- <https://experta.rs/zatvaranje-ugostiteljskih-objekata-od-21-03-2020-godine/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine
- <https://www.instagram.com/drunkepeopledoingthings/>, poslednji put pristupljeno: septembar 2022. godine

Primljeno: 04. 11. 2022.

Odobreno: 30. 11. 2022.

**Nevena Milanović Minić**

## **„Kinda fills the gap, but not even close to the real thing“: online drinking during covid-19 pandemic**

**Summary:** Socialization followed by alcohol consumption is a practice conducted throughout the world and a most common way of spending leisure and past-time in the west by far. Drinking practices, which we've known and regularly endorsed ourselves, have suffered an abrupt change followed by radical transformations since the beginning of covid-19 pandemic. From an anthropological perspective, this article deals with analyzing a distinctive form of drinking practice – online drinking, in March – July 2020<sup>th</sup> timeframe. This timeframe corresponds with anti-epidemic measures that were established and a significant institutional effort was put into conveying them. Since socialization that includes drinking requires and relies on physical imminence, social distancing became a plateau for valorization by different, often oppositely sided social groups. From embracing the measures to their complete refusal, social distancing entails the reason why online drinking never succeeded to gain the fame of its predeceasing, regular drinking practices.

**Keywords:** anthropology of alcohol, drinking, drinking practices, online drinking, covid-19